

Nejlepší kniha roku
podle čtenářů Guardianu, Los Angeles Times
a Spectatoru

CESTOVATELÉ VE TŘETÍ ŘÍŠI

VZESTUP FAŠISMU
OČIMA OBYČEJNÝCH LIDÍ

Julia Boydová

CESTOVATELÉ
VE
TŘETÍ ŘÍŠI

VZESTUP FAŠISMU
OČIMA OBYČEJNÝCH LIDÍ

Julia Boydová

ARGO

Přeložil Robert Novotný.

© Argo, 2019

Travellers in the Third Reich © Julia Boyd, 2017

Translation © Robert Novotný, 2019

Cover design by kid-ethic.com

ISBN 978-80-257-3067-6 (váz.)

ISBN 978-80-257-3144-4 (e-kniha)

*Věnování si zaslouží:
Mackenzie, Harrison, Bella, Robbie, Edie,
Sebastian, Matthew, Zoe, Jemima, Clio a Kit*

ÚVOD

Představte si, že je léto roku 1937 a vy jste na svatební cestě v Německu. Svítí slunce, lidé jsou přátelští, máte se dobře. Jedete Porýním na jih, obdivujete hrady a vinice a s úžasem sledujete obrovské, těžce naložené říční čluny, jak si pomalu razí cestu proti proudu řeky. Dorazili jste do Frankfurtu. Právě jste zaparkovali, mezinárodní poznávací značka Velké Británie je na vašem voze jasně vidět. Chystáte se prozkoumat město, jeden z klenotů evropské středověké architektury.

Zničehonic k vám přistoupí žena, která vypadá jako Židovka. Je na ní vidět, že má strach. Svírá ruku kulhající dospívající dívky, jež má na jedné noze těžkou botu se zvýšenou podrážkou. Ve tváři zoufalé matky v tu chvíli spatříte všechny znepokojivé zvěsti, které jste ohledně nacistů slyšeli: o pronásledování Židů, o mučení a věznění bez soudu. Všimla si britské značky na vašem voze a prosí vás, abyste vzali její dceru do Anglie. Co uděláte? V hrůze se k ní otočíte zády a odejdete? Soucítíte s ní, ale řeknete jí, že pro ni vážně nemůžete nic udělat? Nebo odvezete dívku do bezpečí?

Poprvé jsem tento pravdivý příběh slyšela od Alice, dcery onoho anglického páru, když jsme jednoho horkého letního odpoledne

seděly v její tiché zahradě v Cambridgi a popíjely limonádu. Jako důkaz pravdivosti pozoruhodného a šťastného konce tohoto vyprávění z cest mi ukázala fotografii, na které coby nemluvně leží v náruči usmívající se Grety, a já jsem se snažila vcítit do postavení jejích rodičů. Jak bych reagovala, kdybych se v takové situaci ocitla? Po chvílce jsem dospěla k závěru, že bych se téměř jistě rozhodla pro střední cestu, bez ohledu na to, jak by mě ženina situace dojímala a jak by mě nacisté děsili. Třebaže si svoji odpověď za takových okolností dokážeme celkem snadno představit, víme opravdu, jak bychom zareagovali? Jak bychom si vysvětlovali to, co se před našima očima odehrává?

— — —

Tato kniha vypráví o tom, co se v meziválečném Německu dělo. Na základě zpráv z první ruky, psaných cizinci, si čtenář může udělat obrázek, jaké to opravdu bylo, po stránce fyzické i emoční, když člověk cestoval po Hitlerově Německu. Dohledala jsem mnoho dosud nepublikovaných deníků a dopisů, abych mohla podat nový a věrný obrázek nacistického Německa, který snad rozšíří – či dokonce zpochybní – naše stávající představy. Lidé narození po druhé světové válce nikdy nemohli pohlížet na toto období netečně. Obrazy nacistických zvěrstev jsou natolik otravné, že je nelze potlačit ani ignorovat. Jaké to ale bylo, cestovat po třetí říši a nemít výhodu poválečného poučení z minulosti? Jak snadno mohl tehdy člověk rozpoznat, co se opravdu děje, pochopit podstatu nacionálního socialismu, zůstat nedotčený propagandou či předvídat holokaust? A dokázala ho tato zkušenost změnit, nebo ho jen utvrdila v zakořeněných předsudcích?

Tyto i mnohé jiné otázky zkoumá tato kniha na základě osobních svědectví celé řady cizinců. Německem projížděly známé

osobnosti jako Charles Lindbergh, David Lloyd George, patijálský maharádža, Francis Bacon, bulharský král a Samuel Beckett, abychom jmenovali aspoň některé. Jezdili sem však i obyčejní lidé, od pacifistických kvakerů po židovské skauty, od afroamerických profesorů po veterány z první světové války. Studenti, politici, hudebníci, diplomaté, školáci, komunisté, básníci, novináři, fašisté, umělci a samozřejmě turisté, z nichž mnozí se vraceli a trávili v nacistickém Německu dovolenou rok co rok – ti všichni dostanou slovo, stejně jako čínští učenci, olympijští sportovci a pronacistický nositel Nobelovy ceny z Norska. Dojmy a reflexe tak různorodých cestovatelů se přirozeně velice liší a mnohdy si zcela protirečí. Dohromady však vytvářejí pozoruhodný a trojrozměrný obraz Německa za Hitlerovy vlády.

Mnozí lidé navštěvovali třetí říši z profesních důvodů, jiní si prostě chtěli užít hezkou dovolenou. Další se tam vydávali proto, že dlouhodobě obdivovali německou kulturu, měli v Německu rodinné kořeny nebo jen byli zvědaví. Vzhledem k tomu, jak se v jiných zemích rozpadala demokracie a rostla nezaměstnanost, jezdili stoupenci pravice do Německa v naději, že to, co se naučí od „úspěšné“ diktatury, by se snad dalo realizovat i v jejich vlasti, zatímco lidé hlásící se k uctívání hrdinů ve stylu spisovatele Thomase Carlylea chtěli vidět opravdového nadčlověka (*Übermensch*) v akci. Avšak bez ohledu na to, jak rozdílné byly jejich politické názory či osobní předpoklady, téměř všechny spojuje jedno: úžas nad krásnou německou přírodou. Člověk nemusel být přívržencem nacistů, aby žasl nad zelenou krajinou, nad řekami s břehy plnými vinic nebo sady, jež se prostíraly, kam až oko dohlédlo. Původní středověká města, úhledné vesnice, čisté hotely, přívětiví lidé i zdravé a levné jídlo – nemluvě o Wagnerovi, květinových truhlících na oknech a kameninových holbách s pěním pivem – rok co rok přitahovaly rekreaty dokonce

i v době, kdy se u nich doma v centru pozornosti stále více ocitaly ty hrůznější stránky německého režimu. Na prvním místě samozřejmě i nadále stojí lidská tragédie oněch let, ale neobyčejné kouzlo měst, jako jsou Hamburk, Drážďany, Frankfurt či Mnichov, vyzdvihované v mnohých tehdejších denících a dopisech, nám také připomíná, kolik toho Německo – a vlastně celý svět – kvůli Hitlerovi ztratilo jen po materiální stránce.

Cestovatelé z Ameriky a Británie počtem výrazně převyšovali návštěvníky ze všech ostatních zemí. Navzdory Velké válce značná část Britů považovala Němce za blízké příbuzné, kteří jim v každém ohledu připadali přijatelnější než Francouzi. Martha Doddová, dcera amerického velvyslance v Německu, vyslovila běžný názor, když poznamenala, že „na rozdíl od Francouzů Němci nejsou zloději a nejsou sobečtí, nesnášenliví, chladní ani hrubí“.¹ V Británii také narůstaly rozpaky ohledně Versaillské smlouvy, jež z pohledu mnohých uložila Němcům mimořádně tvrdé podmínky, a teď podle nich nastal čas nabídnout tomuto reformovanému bývalému nepříteli pomoc a přátelství. Nemálo Britů si navíc myslelo, že jejich vlast se od nového Německa má co učit. I když se povědomí o nacistickém barbarství šířilo a prohlubovalo, Britové dál do třetí říše cestovali za obchodem i pro potěšení. Americký novinář Westbrook Pegler o těchto lidech v roce 1936 napsal, že „chovají optimistickou iluzi, že nacisté jsou v jádru lidské bytosti. Jestliže je [Britové] tolerují, není to ani tak proto, že by je uznávali, spíš doufají, že když je povzbudí a budou apelovat na lepší stránky jejich povahy, ta zvěř snad jednou zkrotne.“² Na tom bylo hodně pravdy.

Do roku 1937 už třetí říši navštívilo téměř půl milionu Američanů.³ Z velké většiny si hodlali užít své evropské dobrodružství naplno, a jelikož politická témata pokládali za nevíтанé vyrušení, prostě je ignorovali. To šlo snadno, poněvadž Němci dělali, co

mohli, aby se zahraničním návštěvníkům – a Američanům a Britům obzvlášť – zalíbili. Američtí turisté se drželi zpátky, nacistů se zejména na rasové záležitosti nijak dopodrobna nevyptávali, což mělo dobrý důvod: Každá hanlivá poznámka ohledně perzekuce Židů by vybízela ke srovnání s tím, jak Spojené státy zacházejí se svým černošským obyvatelstvem, a do toho se obyčejní Američané moc pouštět nechtěli. Když se turisté později za svými prázdninami v předválečném Německu ohlíželi, většinou měli pocit, že opravdu nemohli vědět, o co nacistům ve skutečnosti jde. A je pravda, že příležitostným návštěvníkům vyhledávaných rekreačních oblastí jako Porýní nebo Bavorsko se zjevných dokladů o nacistických zločinech mnoho nenabízelo. Cizinci si samozřejmě všímali všudypřítomných uniforem a vlajek, neustálého pochodování a hajlování, ale copak to prostě nebylo jen tím, že Němci jsou už takoví? Cestovatelé často s nevolí komentovali hojné antisemitistické nápisy. Jakkoli bylo nepříjemné, jak se v Německu s Židy zacházelo, mnozí cizinci to pokládali za vnitřní záležitost, do které jim vlastně nic není. Sami byli nezřídka antisemité a s názorem, že Židé se vskutku mají z čeho zodpovídat, souhlasili. Novinové útoky na třetí říši se často braly na lehkou váhu, poněvadž každý věděl, jak novináři rádi i z toho nejnepatrnějšího incidentu dělají senzaci. Mnozí si také pamatovali, jak se v novinách během prvních týdnů první světové války psalo o německých zvěrstvech, ale později se ukázalo, že tyto zprávy byly falešné. Jak napsal Louis MacNeice:

„Ale to, říkali jsme si, není naše věc,
výletník potřebuje jen *status quo*,
pro výletníky předem přichystaný.
A noviny s jejich stranickou politikou a nicotnými výpady
nám byly pro legraci.“⁴

Mnohé z výše uvedeného snad platilo pro průměrné turisty, avšak co říct o těch, kteří cestovali do třetí říše z profesních důvodů nebo výslovně proto, aby nové Německo poznali a pochopili? V prvních měsících nacistické vlády to pro mnohé cizince bylo těžké a nevěděli, co si mají myslet. Byl Hitler zrůda, nebo zázrak? I když někteří nepodléhali dogmatům, důkazy nasvědčují, že s přibývajícými roky si většina z nich utvořila názor už předtím, než do Německa přijela. Jezdili tam (stejně jako jezdili do sovětského Ruska) nikoli proto, aby se se svými očekáváním konfrontovali, nýbrž aby se v nich utvrdili. Zdá se, že jen překvapivě málo z nich pod přímým vlivem svých cest změnilo názor. Pravicově smýšlející jedinci tedy v Německu nacházeli tvrdě pracující a sebejistý národ, který ze sebe setřásá křivdy způsobené Versailleskou smlouvou a zároveň chrání Evropu před bolševismem. V jejich očích byl Hitler nejen inspirativní vládce, ale také – jak horlivě konstatoval jeden nadšenec za druhým – skromný člověk, veskrze upřímný a oddaný míru. Stoupenci levice zase psali o krutém, despotickém režimu poháněném ohavnou rasistickou politikou, který terorizuje občany mučením a perzekucí. Na jednom se ale obě strany dokázaly shodnout. Hitler, zbožňovaný miliony lidí, měl celou zemi zcela v hrsti.

Obzvláště zajímavou skupinou byli studenti. Zdá se, že dokonce i v kontextu tak odporného režimu se určitá dávka německé kultury nadále považovala za nezbytnou součást dospívání. Těžko se ale hledá vysvětlení, proč se do nacistického Německa až do vypuknutí války vydávalo tolik britských a amerických teenagerů. Rodiče, kteří pohrdali nacisty a vysmívali se jejich hrubé „kultuře“, nedávali najevo žádné výčitky svědomí, když posílali děti na dlouhý pobyt do třetí říše. Pro dotyčné mladé lidi to nakonec byla neobyčejná zkušenost, i když ne zrovna taková, jak původně očekávali. A studenti rozhodně patřili mezi ty, kteří po návratu

z Německa varovali příbuzné a upozorňovali přátele na číhající nebezpečí. Ale lhostejnost veřejnosti či pochopení pro „úspěchy“ nacistů, blažené vzpomínky na pivní zahrady a dirndly a především hluboce zakořeněný strach z další války znamenaly, že se těmto varováním často nedostávalo sluchu.

V reakcích mnoha cizinců na třetí říši hrála nejdůležitější roli hrůza z války, zejména to platilo mezi bývalými vojáky. Ti chtěli věřit, že Hitler je opravdu muž míru, že nacistická revoluce se časem uklidní a zcivilizuje a že úmysly Německa jsou opravdu tak dobré, jak jeho občané neustále slibují. Mnozí proto do nového Německa často jezdili a nabízeli mu pomoc. Báli se, že jejich synové by museli podstupovat stejné hrůzy, které oni navzdory všem očekáváním přežili, a jejich postoj je tedy snadno pochopitelný. Muže od armády snad niterně přitahovalo i to, jak nacisté kladli důraz na pořádek, pochodování a efektivitu.

Cestovatelé samozřejmě často komentovali okázalé pochodňové průvody a pohanské slavnosti, jež byly význačným rysem třetí říše. Některé to odpuzovalo, avšak jiní v nich spatřovali skvělý projev znovunalezeného německého sebevědomí. Mnohým se zdálo, že nacionální socialismus vytlačil křesťanství a stal se novým národním náboženstvím. Evangelium lidu se stala nadřazenost árijské rasy podtržená ideologií *Blut und Boden* (krev a půda) a spasitelem byl *Führer*. Silnými emocemi spojenými s výstřednostmi, jako byly norimberské sjezdy či mohutné průvody s pochodněmi, se nechali strhnout i četní cizinci, včetně těch, kteří s nacismem nijak nesympatizovali. Nikdo neuměl manipulovat s emocemi obrovských davů lépe než nacisté a mnozí návštěvníci – často ke svému překvapení – zjišťovali, že ani oni nejsou imunní.

Každý cestovatel, bez ohledu na to, kým byl a s jakým záměrem do třetí říše jel, se musel potýkat s neustávající propagandou:

Versailleská smlouva je nespravedlivá, nacistická revoluce slaví úžasně úspěchy, Hitler je oddaný míru, Německo se potřebuje bránit, získat zpět své kolonie a expandovat na východ a tak dále. Avšak pravděpodobně nejvytrvalejší heslo nacistické propagandy – a jediné, u kterého si zpočátku byli jistí, že přesvědčí Američany a Brity, aby se přidali na jejich stranu – se týkalo „žido-bolševické“ hrozby. Cizinci museli bez ustání poslouchat přednášky o tom, jak jediné Německo stojí mezi Evropou a rudými hordami připravenými přehnat se přes kontinent a zničit civilizaci. Mnozí si na to zvykli a už to nevnímali. Když se zvědavější návštěvníci snažili pochopit, v čem přesně spočívá rozdíl mezi nacionálním socialismem a bolševismem, měli to věru zapeklité. Věděli samozřejmě, že nacisté a komunisté jsou ti nejzavilejší nepřátelé, ale jaký vlastně byl mezi jejich cíli a metodami rozdíl? To, jak Hitler potlačuje veškerou osobní svobodu, ovládá všechny aspekty národního i domácího života, používá mučení a inscenované procesy, všude rozmisťuje všemocnou tajnou policii a vede odpornou propagandu, se z pohledu nezkušeného pozorovatele přinejmenším zvnějšku nápadně podobalo Stalini. Neboli jak rozpustile napsala Nancy Mitfordová: „Komunisti a nacisti odjakživa byli navlas stejní. Komunisti člověka umučí, když není dělník, a nacisti ho umučí, když není Němec. Aristokrati mají radši spíš nacisty a Židi zase bolšány.“⁴⁵

Až do roku 1937, kdy protinacistické hlasy hodně zesílily, se jako hrdinové – s několika do očí bijícími výjimkami – projevovali novináři a diplomaté. Tito muži a ženy podnikali rozsáhlé cesty po celé zemi, snažili se podat přesný obrázek a důsledně upozorňovali na nacistická zvěrstva. Ale jejich zprávy byly opakovaně upravovány či kráceny, nebo oni sami byli obviňováni z přehánění. Mnozí pracovali v Německu dlouhé roky za nervy drásajících podmínek a – co se novinářů týče – s vědomím, že

by je kdykoli mohli vyhostit nebo na základě vykonstruovaných obvinění zatknout. Jejich cestovní reportáže se hodně liší od radostných líčení, jaká se mnohdy najdou v denících a dopisech krátkodobých návštěvníků, kteří radši věřili, že situace zdaleka není tak zlá, jak ji lidé od novin vykreslují. Je přirozené, že informovaní rezidenti budou zemi vnímat jinak než příležitostní turisté, avšak v případě nacistického Německa je kontrast mezi oběma pohledy zvlášť nápadný.

Na otázky, se kterými se cestovatelé ve 30. letech 20. století museli vyrovnávat, je z poválečného pohledu až moc snadné nahlížet černobíle: Hitler a nacisté znamenali zlo a ti, kteří to nedokázali pochopit, byli buď hloupí, nebo sami byli fašisté. Tato kniha nechce předstírat, že je souhrnnou studií o cizincích cestujících do nacistického Německa, avšak prostřednictvím zkušeností, jaké si zaznamenaly desítky cestovatelů, se snaží ukázat, že ke skutečnému pochopení třetí říše nedospívali lidé tak přímočaře, jak jsme se mnohdy domnívali. Příběhy těchto cestovatelů jsou znepokojivé a absurdní, sahají od těch hluboce triviálních až po hluboce tragické a nabízejí nový pohled na složitosti a paradoxy třetí říše i na její konečnou zkázu.

- Území, o která Německo přišlo v důsledku
Versailleské smlouvy
- Hranice Německa v roce 1919
- Hranice jiných zemí

